

Ruva Farkas Pál

Bachiphabol tyi bunda!

Papó igazsága
avagy az isteni törvény örökösei

Az ősz 1956-ban sokkal nehezebben jött el az öreg cigány rácsos ablaka mögé a hideg cellába, mint bármikor az előző esztendőben. Nyolcéves fogva tartása alatt az öreget hosszú, fehér szakállá miatt mindenki csak Papónak hívta. A szabadulás közeledte már hetek óta nem engedte aludni, szövögette álmait, hazatérését becsukott szemek nélkül is látta.

Papót reggel öt órakor engedték ki a várbörtönből. Őt is majdnem felakasztották, mert Kossuth Lajos katonája bátorkodott lenni. A kapun kilépve megcsapta az októberi hajnal páradús levegője, úgy ránehezedett, hogy szinte mellbe vágta! Megállt, felnézett az égre. „Najisz é Devieszke” – mormolta magában, majd keresztet vetett, és hátrapillantott a válla fölött, félve, látja-e valaki, majd lehajolt, letérdelt, és megcsókolta a nyirkos földet háromszor. Mindkét markával összeszorította a leveleket a földön, maga köré sodorta a földön lévő avart, megszagolta őket, de jó, de jó, Istenem, de jó, mondta, majd felnézett a szürke égre, és háta mögé szórta a leveleket.

Felugrott a földről, és gyors léptekkel, már-már szaladva, igyekezett minél messzebb kerülni a tömlöctől. Észre sem vette, hogy telnek a napok, egyre-másra hagyta maga mögött a falvakat, tornyos városokat. Már jócskán közel járt a magyar határhoz, egyre több magyar szót hallott az elhaladó emberek szájából. Az öreg cigány esténként mindig behúzódott egy-egy erdőbe, bokrok közé, nehogy meglássa valaki. Mellig érő szakállával s a régi subájában, amit a hosszú évek alatt már sallangosra nyúzott, mocskos külseje miatt bizony rondán nézett ki. A subát azelőtt is mindig magával hordta a kocsiján, ha esett, ha fújt. „Sosko mishto sas hoj mande mukle muri shuba, ke te na avilo manca shajke vi mulomas mashkar shudre barenge zidura! De mistoj, aventar!” – kelt fel hajnalonként, magára eröltetve az erős hajszát, arra vigyázva, hogy messze kikerülje a falvakat, iparkodott, szaladt bujdokolva, egyik dűlőről a másikra, haza, régen látott otthona felé. Az ágakon fonnyadt gyümölcsöket s a földön maradt káposztát, kerti növényeket majszolta. Nem baj – gondolta ilyenkor –, de szabad vagyok!

Két hete már, hogy hajszolta magát a csorró cigány, szinte alig állt már a lábán, inai gyakran kaptak görcsöt, egyre sűrűbben kellett pihenőt tartania. Így ment ez hétről hétre, mikor a 14. napon hajnalban a magyar határhoz ért. Gondosan előkészítette az átjutását, ezt sem bízta a véletlenre. Meghúzódott egy mély, bokros árokban, s amikor már jó öreg este volt, fogta magát, és átkúszott az osztrák–magyar határon úgy, hogy a határőrök észre sem vették. Tudta ő minden fortélyát a rejtőzködésnek. Szinte az anyja hasából hozta ezt a tudományt is magával. Már a szülei is örökölték őseiktől a vándorlást, így szállt

ez fiúról fiúra. A határon túl, a magyar oldalon lefelé lejtett a lankás dombvidék, így nem kellett erőlködni, elengedhette magát, szinte vitte testének és betyártól vásárolt subájának a súlya.

Huszonegy éves volt, amikor találkozott az alacsony, zömök bakonyi betyárral a csárdában. A győri vásárról ment át három kocsival, kilenc lóval a kompániájuk. Akkor adták össze a kis Netivel, akit a fehérszeműek törzséből már két éves korától neki szántak. Istenem, de jó volt – játszódtak le az öreg előtt a jelenet. De jó volt a Netivel fiatal koromban kana chordom lake le drakha anda gazhenge réza! Devlale de shukar sas muri chorri bare Devla kana shej dikhavla, aba pale la chorra chumidav lake vastora.

Így ábrándozott, amikor egyszerre mennyei sült hús-illatot érzett a levegőben. Megállt, és minden jó íz, étel és meleg érzés, barátságos, múltbéli emlékek egyszerre öntötték el elfáradt testét, szívét, lelkét. Arra gondolt, hátha ismerős roma kompánia sátorozik a közelben... Megkordult a gyomra, meggyorsultak a léptei. Bevette magát az erdőbe két kézzel utat csinálva magának a sűrű gallyak között, így haladt kicsit előregörnyedve már vagy kétszáz métert a fáradtságtól zihálva, amikor a tisztáson megpillantotta a kis kompániát. Valóban romák voltak! Sütöttek, főztek, a férfiak körbeülték a tüzet, vastag pokrócokkal tekerték körbe magukat, hátukat, derekukat. Gyerekeket nem látott, gondolta, biztos alszanak már. A sátrak között gyors léptű asszonyok sűrögtek-forogtak, a lovak ki voltak kötve a szekerek mellé, a fákhoz. Az öreg állt, gondolkodott, töprengett: „So te kerav, kothe te zhav vāj nichi? Chi pinzharav le!? Sa jeki, so del o del, me kothe zhav! Chi dikhlom haj na vorbisardom aba romenca feri o Del zhanel kana? Ande robija vi pekodi sáma lenas tena shonma kethane romenca haj tena rakhadyuvav chi jekhesa.”

„Lashi ratyi” – köszönt az öreg cigány a romáknak, de azt úgy tette, nehogy megjijessze őket. „Devlesa rakhav tumen romale!” – állt meg a legöregebb cigány férfi előtt. A befont hajú öreget kilenc fia ülte körül, s mintha meg sem hallották volna a jövevény szavát, hagyták, hogy az idegen egy jó ideig álljon. Az pedig csak állt, állt, kitartóan állt, majd a befont hajú öreg, akinek egy pörge csendőrkalap volt a fején, hosszú szárú pipájához nyúlt; ez a mozdulat akár egy intéssel is felért, de az is lehet, hogy csak megvakarta az állát, ki tudja? Az öreg, mivel nem engedték be a körbe, s látta és érezte, hogy kikkel van dolga, egy kissé hátrább tudott csak leülni, szinte a hátuk mögé. „Naj bajo de mukle hoj tele te beshav. O Del te zhutij len ande lengo lasho jilo.” A kutya se szólt hozzá; nem baj, gondolta, megtömte pipáját, két ujjával benyúlt a tűzbe, hogy kivegyen egy pici égő gallyacskát, és meggyújtotta a pipáját. Amikor beleszívott a pipába, hasító, éles fájdalmat érzett a tüdejében. Már napok óta nem tudott rágyújtani, mert elfogyott a gyufája. Kérni meg senkitől sem mert, nehogy ráfogják: ki akart valakit rabolni – hogy visszavigyék a börtönbe. Szinte megragadta pipáját, megszívta még erősebben, és ki se fújta a füstöt. Még háromszor megszívta a pipát, majd lassan, nagyon lassan engedte ki a füstöt az orrán és a száján egyszerre, hogy minél jobban élvezze a mámoros, bódító, tompa szédülést! De gyorsan kinyitotta a szemét, mert meghallotta, hogy a tűz feletti bográcsból valaki, egy asszony kezdi szedni a férfiaknak az ennivalót. Majd a bográcsot letette az asszony a földre, nem akasztotta vissza a vasra. A férfiak elkezdtek zabálni. Boldogság költözött az arcukra, marcangolták, tépték a húst,

közben morogtak egymásnak, egy farka vad kutyára hasonlítottak. Vicsorgó fogait látta meg-megvillanni a tűz fényénél. Fejüket rázták, cuppogott a szájuk, nyáluk kicsorgott kétoldalt a pofájukból. Habzsolva zabáltak a vadak. Az öreg megrémült a soha nem látott jeleneten. Azt nem kínálta meg egyik kutya sem. „Devlale szuntonale kaj pelom me? Kadal vadni manushaj! Sár dikhav pe lende, kadala na andaj páchakej, de chi na andaj chórij. Kon shaj si kadala Devlale?” Ahogy így elmélkedett magában a fáradt, éhes cigány, tekintete a befont hajú vezér pillantásával találkozott. „De bendyálo san phrala – mondta, de csak magában gondolva – ashundom aba me pa kasave manushende, katar muro dad, ahh... bake na maj dav me tumári papara!”

Fogta magát az öreg, és közelebb ült a tűzhöz, pipáját a szájába tette, két kezét maga előtt tartotta, mintha a tűz melegét „éhezné”, pedig ő csak a bográcsban maradt cupákos, hagymás, erős paprikás étel után áhítozott, de úgy, hogy szinte fájdalmat érzett egyszerre a szívében és görcsöt a gyomrában. A szívében azért, hogy ilyen cigányok is élnek a földön, és pont ezekhez vezérelte az Isten, és hogy cselhez kell folyamodni egypár falatért. A gyomra pedig lázadt az évek óta nélkülözött cigány ételek miatt. A ropogó tűz egykettőre elhervadt, mert senki nem tett rá száraz fát. A kilenc fiú és az apjuk már a borosflaskát adták körbe, de az idegenek ebből sem jutott, nem kínálták oda. Az meg egy adott pillanatra várt. Várt, várt, kitartóan várt, és figyelt, mint a vad! Várta a kellő pillanatot. Amikor végre úgy érezte az idegen, hogy senki sem nézi, mert azt hiszik róla, hogy csak melegedni akar, és semmi egyebet az égvilágon, akkor szánta el magát a betervezett mozdulatra. Mint a róka, mikor halat akar fogni, minden hozott és tanult rafinációját egy gyors mozdulatra összpontosította. Ezt a mozdulatot röviden és olyan villámgyorsan kellett megcselekednie, mint amikor a ló nyakán eret vág az öreg cigány a kis kontyos szikéjével. Ez a mozdulat is villámgyorsaságot követelt mindig, gyerekkora óta, mert így tanította erre a nagyapja, apja egyaránt, mert bizony a legtöbbször kötőfék és segítség nélkül kellett ezt megtenni, amikor a sors arra kényszerítette. Az idegen a subája szélét áldozta fel, amit bedobott a parázsba, mint a róka a farkát a vízbe. De úgy tette ezt, mintha erről nem is tudna. Tovább dörzsölgette a kezét, arcára mosolyt erőltetett, hogy a körben ülők elhiggyék róla, nem is tudja, hogy a subája a parázsba ér, és ég, bűdösödik. Megmozdult az egyik vadevő fiú, és szinte a fogai közt mormogta oda az öregnek: „Bachi! Phabol ty bunda!” Az idegen úgy tett, mintha nem is hallaná a hozzá intézett szót. A fiú megint megszólította, de most erősebben: „Bachi! phabol tyi bunda!” Az öreg nem nézett rá, de válaszolt gyorsan: „Chi som bokhaló, najis tumenge!” És tovább bűdösödött a suba a parázsban. Amikor harmadszorra is megszólították az éhes romát, az úgy tett, mintha gondolatban nagyon messze járna, és csak távolról, nagyon távolról jutna el hozzá a szó. De olyan távolról, hogy az a rövidke mondat, hogy „Bachi, phabol tyi bunda”, mire az agyához ért, valami által átalakult valamilyen módon, isten tudja, miért, és más értelmet nyerve jutott el hozzá úgy, mint például: „Bachi, av kasavo lásho, patyivisar amen kodalasa hoj xas anda amaro xaben, na azba amen chorre romen, kodalasa, hoj chi xas anda amaro xaben, so o Del das amen!”

Az idegen egy finom mozdulattal kifordította öreg „társát”, subáját a parászból, de mindezt úgy, mintha az égvilágon semmit sem tudna erről, hiszen

Ő nagyon messze járt gondolatban, valahol, isten tudja, hol!? De a mozdulat patikapontosságú volt, hiszen maga alá rántotta parázsló subájának a szélét, s azt egy ügyes mozdulattal, fogással el is fojtotta tenyerében, mint mamija tette azt annak idején a kerimátával, amit a tojásból kivett a magyar asszonyokat megtévesztve, hiszen a keresztutakhoz kellett elvinni a batyuni sonkát, kolbászt, élelmet, ruhát, pénzt, aranyat, s ha nem lett volna hiteles a hókuszpókusz, akkor kihaltak volna már a romák, ki tudja, mikor? A vadevőkre rá sem nézve mondta szinte maga elé: „Misthoj de, na xolylyven, jek cerra gindisardom ma, zhanen, dural avav butáig andek robija somas phandado kémi me le Kossutheski ketana somas! Patyiv mangam tumendar, misthoj de xav aanda tumaro xaben.” Előkapta a csizma szárából a kanalát, amit még bent faragott a börtönben keményfából, és villámgyorsan tett a szájába egy jó nagy falat húst. De arra nem volt idő, hogy megrágja, hiszen tudta, hogy miként fognak reagálni tetteire. A vadevők először úgy meglepődtek az idegen tettén és mozdulatán, hogy meg se tudtak mukkanni. Papó gyorsan nyelte a húst, de nem merte megrágni, mert tudta, hogy a „boldogsága” csak pár másodpercig tarthat. Nagyot nyelt, mert megakadt a hús a mellkasában, de nem törődött vele. Lendült a karja, már a harmadik merítést akarta végrehajtani, de akkorra már felugrott az a vadevő, aki szemmel tartotta és figyelmeztette, hogy ég a subája: „So tromajlan te keres, tu kerno! Másho xas anda amaro baló?!” A többiek is szinte egyszerre ordították torkuk szakadtából: „Koni kado koni kodo dári zhambarij? Aven das lesko mánro, ke chi xal kajo o mas mano!” Felugrottak, nekiestek az idegennek, ütötték, vágták, rúgták, harapták, ütlegelték, ahol érték, s közben szitkokat hánytak rá, anyjával, lányával, őseivel műveltették. Adtak neki, ami belefér. Az idegen összeszorított fogakkal túrta a megaláztatást, s közben azal vigasztalta magát, hogy pontosan tudta, kik közé került és tetteire mi lesz a reagálás.

Valahogy kiszabadult az ütlegelők karmai közül, futott, futott az éjszakában, ahogy csak bírták a lábai. Érezte fülében szívének dohogását, futott, futott, míg ereje bírta, majd összerogyott egy sűrű bokorba esve. Álmában lassan, igen lassan járt, hang nélküli mozdulatokkal, könnyen szökdelt, szinte a levegőben, asszonya közeledett feléje. Hét fia közül csak a legkisebbet ismerte meg, és nagy, fehér, bundás kutyáját, aki most is a kocsi alá volt kötve vastag láncsal, hogy ne harapja meg a szomszédokat, az arra járókat, mert amióta gazdáját elvitték a börtönbe, azóta már két perzekutort, három kakastollas csendőrt és egy jegyzőt is megharapott. Éppen az öreg mamiját akarta megölelni, a kicsire töpörödött Milkát, aki fogatlan száját készült megtörölni keze fejével, a bagótól, hogy megcsókolja börtönből szabadult „kincsét”, amikor álmát lópaták dobogása szakította félbe. Kinézett a suba alól, hál' istennek, hálálkodott megint az öreg, jó helyen esett össze, mert pár lépésre tőle két lovas csendőr haladt el. „Nais Devleske! Chi line man sama!” Amikor már nem hallotta a lovak patái alatt az avar ropogását, jól eltávolodtak a csendőrök tőle, lassan feltápáskodott, átvizsgálta, megtapogatta magát, nincs semmi súlyos baj, állapította meg, és lassan elindult a csendőrökkel ellentétes irányba...

(Papó akkor nem gondolta volna, hogy öt esztendő múlva, amikor már módos-tekintélyes, nagy családú ember lett, a sors újra összehozza az erdei vademberekkel, s ő tanítja meg őket a cigányság törvényeire...)

Öt év telt el azóta, hogy szabadult az osztrák várbörtönből Papó. A falu, ahol élt, befogadta családjával együtt Kossuth volt katonáját, meg is becsülték őket a maguk módján. Nagyra nőtt fiaival lovakat szállítottak a tiszteknek, akceptálták a remondákat, értettek hozzájuk nagyon, hiszen ha a lovak fogára pillantottak, nagyon pontosan megmondták, hány éves a ló, és még azt is, hogy mi a hibája, s ha beteg volt az állat, meg is tudták azt gyógyítani. Szóval a Papó családjának nemcsak a megyében, de a megyén kívül is nagy híre volt. Becsületességük szájról szájra járt. A jegyző is jóba lett velük, mert meggazdagodott rajtuk. Így hát meg is engedték nekik, hogy a falu végén cserepes házat vegyenek. Egy régi, kétudvaros parasztházzal cserélték fel az ekhós szekereket és a sátrat. De mivel az öreg Milka nagymama nem tudta megszokni a szobákat, így megmaradt a sátor hátul, az udvar végén felállítva. Milka kint aludt a sátorban télen is, nyáron is, amíg élt. „Chi birij muro shavo – mondta a fiának Milka –, mashakar e zidura te traji, haj te sóvav ke mashkar shudre zidhura pherdem telemuro terno trajo ande robiji muro shavo!” Az öregasszony nem aludt a parasztház egyik szobájában sem, a sátorban érte a halál is, de sohasem bontották le a sátrat, mert az unokák is ott érezték jól magukat.

Aratás után, egyik kora őszi nap szombatján a vásáron volt Papó fiaival együtt. Dél felé járhatott, amikor a lóvásártéren, a felhajtókarám mellett, az öreg cigány legkisebb fia észrevett egy befont hajú, csendőrkalapos cigányt és fiait. Lóhalálában szaladt az apjáért, aki éppen alkudott egy almásderes lóért, a fiú odasúgta az apja fülébe: „Dadoró! Av sigo ke dikhlom zhanes le dikhlom kodden pa kaste tu but but vorbisardan amenge. – Kaj le muro princo? Kothej le” – mutatott a fiú a felhajtókarám felé. Az öreg a fiával lassan közeledve szemügyre vette őket abból a távolságból, hogy őket észre ne vegyék, és megállapította százszázalékosan, hogy akiket lát, azonosak azokkal, akik őt megverték évekkkel ezelőtt. „Kadalaj te merav te na kadalaj muro princo! De na de duma khanchi! Ahaj Devla tuke najisarav, nézett fel az égre, ke andan len ando muro drom! Haj trushul. Shutas pe peste o phuro rom. De muro cino pulyo”, mondta a két méternél nagyobbba nőtt, legkisebb fiának, „na de duma feri ker so aba dulmut trubuj te zanes! Zha khere szigo!” Az öreg hazaküldte a fiát, hogy vigye a hírt az anyjának és a többi otthonlevőknek, szóljon nekik, hogy régen várt vendégeket visz apjuk a házhoz, azokat, akik őt „nagyon megvendégelték” öt évvel ezelőtt. Mindenki tudott mindent, hiszen évek óta visszatérő beszédtema volt köztük apjuk régi története. Az öreg odalépett megint, mint évekkkel ezelőtt az idegenekhez. „O Del andas tumen Romale!”, szólta a „vadevőkhöz” az öreg. A befont hajú, csendőrkalapos vezér elé állt, mint azon az emlékezetes estén, de nem nyújtotta neki a kezét, ostorát két kézzel megmarkolta maga előtt, és úgy tett, mintha mindkét keze el lenne nagyon foglalva. A vadevő család most is együtt volt falkában. De nem ismerték meg az öreg cigányt, hiszen a szakálla le lett vágva, csak bajuszt hagyott, s az úgy ki volt pödörve, mint a falu kisbírójának. A subája sem volt az öregben. Az otthon volt az istállóban a szegre akasztva, várva a megfelelő pillanatot. Összenéztek a jövevények, látszott a meglepetés az arcukon, és bátortalanul vigyorogva, visszaköszöntek a zsinóros, Bocskai-ruhás, egyenes tartású Papónak. „Te aves baxtalo vitu”, mondták röviden, kurtán. Az öreg bemutatkozó köszönése után nem kérdezte tőlük, amit máskülönben egy találkozásnál a roma patyiv szerint szokás szerint meg

kell kérdezni, az évszázados hagyományok alapján. Máris invitálta őket: „De aven pas kaj kodi cerha lashi zuralyi retyija den!” Először az ivósátorhoz vitte őket, mindenkit leültetett helyel kínálva egy hosszú faasztalnál, amit meg-rakatott az öreg ötven üveg borral, tíz üveg pálinkával és száz korsó sörrel. „De phralale Taven baxtalehaj saste o del andas tumen ki ame phralasam vaj nichisa jeki kaj trajisaras andej luma, aj kon kathar avel?” „Kadej-kadej!”, hangzott kórusban az igenlés, és bökdösték egymást a vadak, gondolván, hogy egy palimadarat fogtak maguknak, aki fizet nekik szarásig. Majd vadon ittak a vadak. Folyt le kétoldalt szájukon, nem számít, csak minél gyorsabban fogyjon el az ital, mohón itták a bort, sört, pálinkát vegyesen, mint a bélpoklosok. Közben az öreg köszöntötte őket, „Pe sastyimaste te perel tumenge.” A vadak köhögve, prűszkölve, fuldokolva köszöntötték vissza az öregot, de hang nem jött ki a torkukon, de hiszen nem is jöhetett, mert fuldoklás közben nem tudtak beszélni, de nem számított, ha belehaltak volna, akkor sem hagytak volna az asztalon egykörtynyi italt sem. Pár perc alatt megitták a tetemes mennyiségű alkoholt, majd kezükkel támasztották az asztalt, s lihegve néztek az öregre, mint a kutyák. „Dikhav mishto pelas vi e sudri bere! Pe sastyimaste te del tumenge o del.” „Taveh baxtalo haj sasto prala! Ke na san nosul manuch, tu san jek lacho xrom! Ke tu san jek pakivalo prala” – nyögte vissza válaszként a csendőrkalapos falkavezér. Az öreg még egyszer kérte tele a hosszú faasztalt itallal. Mellette csak a legkisebb fia ült, a többi fia tette, amit tennie kellett otthon, a vendégeket várva. Késő délutánig ittak a vadak, majd az öreg az otthonába invitálta őket. „De beshen opre pe vurdona haj aventar amende mure gugle kuch phralora!” A vadevők mit sem sejtve ültek fel az odavezényelt hintókra, majd énekelve hazahajtatott az öreg a házába, be a második udvarra. Papó felesége szépen felöltözve, a fiúk mögötte felsorakozva várva köszöntötték a „kedves vendégeket”. Késő délután volt, de még nem ment le a nap, a fák koronái közt nevetett az huncutul, mert ő már tudta, hogy mi fog történni, mint ahogy tudta azt is, hogy a szomszédok szeplős lánya, a Bözsi, aki már tízéves korában érezte szívében a szerelmet, nem azért bújócskázott Papó legkisebb fiával a temető bokrai között, hogy elsőnek szaladjanak a ház falához ipi-apacsolni. Mindig a legutolsók voltak, vagy elő sem jöttek a temető kriptái közül. Csak a hold és a nap tudta az ő titkukat, ami megpecsételte a legkisebb fiú életét, mert a Bözsike iránt érzett belső vágy és az éjszakák nyomán hallott, apja által elmondott csodálatos mesék és történetek tudásigénye sodorta őt a lovaktól külföldi egyetemek padjaiba, hogy megtanulja a szavakat és azok értelmét felfűzni a Nap aranyfonálára. A huncut nap lebukott a fák mögött, vörös palástját a temetői fák lombjaira dobta, és sorsukra hagyta a cigányokat. Az égre korai csillagok szöktek, a hold magához ölelte az eget, s valahol messze a fák között a temető bokraiban elővették a tücskök hegedűiket. Vihar lesz, mondta halkan a fiúk anyja, az ég aljára nézve, keresztet téve magára, majd besietett a házba, hogy dolga után nézzen.

A vadevők leszálltak a kocsikról, egész nap itták az erős borokat, pálinkákat, söröket, így hát kiéhezve várta őket a hatalmas, százliteres bográcsban rotyogó birkapaprikás. A szomszédok be-bekiabáltak az utcáról. Szomszéd, lakodalom lesz? Melyik fiú nősül? A másik bográcsban az ötven tyúkból főzött tyúkhúsleves volt látható, a százötven darab, félkilós töltelékes három nagy fa-

zék töltött káposzta kicsit odébb. A vadevők nem vették észre mámorukban, hogy csak az öreg cigány családja és ők ezt a nagy mennyiségű ételt nem tudják elfogyasztani. De ez legyen nekik mondvá.

„Muré phral!”, szólalt meg a vendéglátó cigány. „Aven beshas pashal jag, ke rom sam ame na zhukela! Mishto, mishto phenav phure?”, szólott a vadevők apjához. „Mishto, mishto, te merav glondostar phrala! Tu but lacho rom san”, mondta a befont hajú, kalapos cigány, majd tenyerét dörzsölgetve leültek a bogrács köré, az odakészített sámlikra. Az öreg felesége nagy merőkanállal háromliteres vaslábasokba rakott birkapörköltet, és minden vendég elé letett egyet-egyet. Majd amikor a pörköltet megették, az asszony a tyúkhúslevest tállalta fel ugyanabba a lábasba. A vadevők észre sem vették a tudatos gesztust. Ezután nagy szelet sült ökörhúsok következtek, paradicsommal, erős paprikával. Amikor az is elfogyott, jött a fő étel, a töltött káposzta, bokolyival. A káposzta mellé pálinkát szolgáltak fel korsókban az öreg fiai, mind a heten, katonás rendben. A fiúk a nadráguk elé a derekukba hófehér abroszt gyűrtek, fehér ingük ujját feltúrték, fekete nadrágban és fekete, kemény szárú csizmában voltak, és fekete kalap volt a fejükön. Kiköpött úgy néztek ki, mint a vásárban, a sátorban a pincérlegények. Amikor a pálinka után már elég jó volt a hangulat, elkezdett énekelni a befont hajú, csendőrkalapos, hogy: „Kas naj romnyi te del les o Del...”, és fiaival összeborulva daloltak. Papó intett a fiainak, akik észrevétlenül a vendégek háta mögé léptek és vártak. Az öreg cigány bement az istállóba, és magára terítette a subáját, majd a vendégek közé állt. A tábortűz magas lángjai megvilágították a subás alakot, mint egy szobrot, de a dalolók nem vették őt észre. Az öreg még közelebb ment a vendégekhez, és leült közéjük. Azok észre sem vették, hogy rajta van a suba, tovább énekelték a nótájukat. Az öreg ugyanúgy, mint évekkel ezelőtt, ismét cselhez folyamodott. Bette subájának ugyanazt a szélét a tűzbe, amely pillanatokon belül erős búzzel árasztotta el a boldogságban úszó társaságot. Egyikük, ugyanaz, aki évekkel ezelőtt odaszólt az öregnek, most is ő szólalt meg: „Bachi phabol tyi suba!” Az öreg szemei a tűzbe bámultak, mint évekkel ezelőtt, és nem szólt egy szót sem. A vadevő még egyszer megszólította, de addigra már testvérei és apja is abbahagyták az éneklést, és bámulták az öreg subás alakot. S mint ha egyszeriben kijózanodtak volna, a régi történet elevenedett meg előttük. Harmadszorra az öreg komótosan elhúzta a subáját a tűzből, eloltotta megperzselt szélét, majd szívélyesen megköszönte a figyelmes vadevőnek a kedvességét. „Najisarav tuke mo! Tyo lashimo ke seroj pe Tute kana kaj tumári jag beshos panzhe bershí aba kadalake, vi atkaj tumári jag beshos panzhe bershí aba kadalake, vi atunchi Tu phendan mange kodi vorba. Me seroj pe kadi vrámá, haj vorba de tu haj tume majbut zhene tume patyviale roma”, folytatta az öreg, s akkorra már dörgött a hangja, mint a vihar. A jövevények némán figyelték, majd így folytatta: „Haj tume seron pe kodo bersh, pe kodo shon, pe kodo kurko, pe kodo chásó, pe kodo minkodo shon, pe kodo kurko, pe kodo chásó, pe kodo minuto kana jekh chorre romes kaj tumári vátra shudas o Del vaj o beng? Vi khino somas, vi bokhálo, ke atunchi avilom avri pa oxto bersh anda phari robija, so vi phendom tumenge! Sostar chi pushle mandar kon san Tu muro phuro phral? Chi pehnden mange av besh tele passha amari jag, haj xa anda amaro xaben!”

A vadevők meredten ültek, bénán, megbabonázták őket az öreg szavai, s egyben ki is józanították őket. A lobogó tűz mellett az öreg már úgy állt, mint egy sámán, aki áldozatot készül adni az éjszaka közepén a cigányok Istenének, hogy megváltsa a lelküket az egymással szemben elkövetett bűneikért. „Ashunen”, folytatta az öreg, „dikhen pe mande tume vadni manusha”, szólt dörgő hangon hozzájuk Papó. „Akanak sityarav tumen pe romani PATYIV haj KRIS! Ke trubuj te del e patyiv o ROM e ROMESKE!!! Ke kade shinadas amenge o Del. Chi trubuj te des inke jokkhar phenav chi trubuj te des barvalimo te des khanyikas pej luma, chi trubuj tyo trajo te des kahnyikaske. Numa jek zurales trubuj te den kodi pale e patyivi sakuneske pej luma na feri rom romeske phral phraleske dad shaveske shavo dadeske de vi le strajinenge taj vi le shavorenge le cinorenge trubuj te den e patyiv, hoj kana barona vi von saj te patyivin le patyivale romen daden phralen sakones andej luma kon andre inkrl e romani kris haj romani patyiv. De tume kadi patyiv chi dine jek strajineske, haj kana e boks, las o mas na muro vast, tumáro mas vi lazhavo kerdine me haj vi mardema!”

„Mure shave!”, szólt a már furkósbotokkal felszerelkezett fiainak, „sityaren kadale zhuklen pej PATYIV sar e ROMANI KRIS phenel, haj inkrel feri katy sityaren le haj na majbut de chi na majd cerra!”

A cigány törvény és etika oktatása és megismertetése után az idegen cigányokat az öreg fiai kifüvarozták hintóikkal a falu szélére, és sorsukra hagyták őket.

Az ősz elmúlt, az évek szépen múltak, a fiúk mind megnősültek, gyerekeik lettek. Soha életükben nem felejtették el azt az estét. Az öreg még tizenhárom őszt élt meg köztük, majd eltávozott az övéi után. Míg élt, minden idejét fiaira s unokáira szentelte, s megtanította még a legkisebekkel is, hogy kell viselkedni az életben, hogy senkit meg ne bántunk, ha az nem érdemli meg, és mindenkit szeretettel fogadjunk, ha soha életünkben nem is láttuk. Mert először az éhes vándort etessük, itassuk meg, és csak utána engedjük az útjára. Megtanította velük a ROMANI KRIS-t és PATYIV-ot, ahogy ővele megtanították szülei, nagyszülei. Tette mindezt azért, hogy nehogy hasonlóan járjanak életük során, mint ő, valamint a kalapos befont hajú és fiai.

Azóta közel 140 év telt el, ugyanannyi ősz hullatta le leveleit. Az öreg dédunokái és ükunokái is ismerik az igaz történetet, amit kötelezőszerűen tovább kell adnunk gyermekeinknek, hogy örökké fennmaradjon, míg világ a világ. Így lettem én is örököse ennek a históriának, ami kötelező számomra is, és amit testamentumként tovább kell adnom gyermekeimnek, a jövő generációjának, ahogy a levélhullás után rügy fakad, és a rügy után levelet hajt az örök körforgás titka, az isteni törvény.